

EN ISBJØRNETALLERKEN FRA DELFT

Af

SIGVARD SKOV

Museumsinspektør, mag. art. Sigvard Skov, leder af museet på Koldinghus, behandler et interessant emne fra den maritime kunsthistorie, idet han påviser, hvordan en række tallerkner fremstillet i Delft omkr. 1775 og med motiver fra hollandsk fangstvirksomhed i arktiske farvande, er forenklede kopier efter en serie hollandske kobberstik fra ca. 1730.

OMTRENT samtidigt erhvervede Søfartsmuseet på Kronborg en kobberstikserie og Koldinghusmuseet en tallerken, som her skal bringes i forbindelse med hinanden.

Om kobberstikkene meddeler museets årsberetning for 1964,¹ at man har indkøbt Pieter Schenks „Groote Visserij“, et hollandsk værk fra o. 1730, hvis første serie omfatter 17 blade med fremstilling af sildefangst, mens anden series 16 blade gengiver scener af arktisk fangstvirksomhed. Værket forefindes tillige i Søfartsmuseet i Amsterdam,² men må ellers betegnes som sjældent.

Pieter Schenk er navnet på to kobberstikkere, far og søn, af hvilke det må være den yngre, der her har interesse. Han var født i Amsterdam før 1698 og døde sammested 1775. Både far og søn har efterladt sig flere kobberstikserier med kinesiske og andre exotiske motiver, som har vist sig at være en vel udnyttet kilde for 1700-årenes keramiske kunstnere både i Delft og i Meissen.³ I det foreliggende tilfælde synes Schenk imidlertid blot at have været udgiveren eller forlæggeren, mens arbejdet med stikkene har været overladt til Adolf van der Laan, som er født o. 1690 og virkede i Amsterdam som tegner og grafisk kunstner fra 1716 til sin død i 1742.⁴ Forlæget for stikkene

skyldes Siwert van der Meulen, om hvem det meldes, at han døde i Alkmaar 1730 efter at have virket i denne by siden 1700.⁵

Den nederlandske hvalfangst i de arktiske farvande var siden 1614 organiseret i „Noordsche Compagnie“. Fangsten gav i de første år et betydeligt udbytte, svingede derefter noget for at få en ny opblomstring i begyndelsen af 1700-årene og gik så nogenlunde i stå med Napoleonskrigene. Iøvrigt deltog adskillige danske, ikke mindst fra Vestslesvig, i de hollandske togter. Men også andre nationer ønskede at få del i byttet. Et maleri, som nylig er erhvervet til museet i Altona, viser hvalfangerskibe med hollandske, engelske, russiske og danske flag, et beslægtet billede på Föhr viser Hamborgs flag sammen med Hollands, Englands og Danmarks, mens endelig et tredie billede af samme type i privateje i Norge blot viser hollandske og danske flag.⁶ Det turde allerede heraf fremgå, at der af marinebilleder kan udskilles en lille gruppe, der omfatter den arktiske fangst.

I Søfartsmuseet i Amsterdam findes arbejder af J. D. Blaauw⁷ og A. Salm⁸ og i Rijksmuseum et af J. de Vries.⁹ Et af A. Storch har været udbudt i kunsthandelen,¹⁰ mens et, der for nogen tid siden falbødes på det danske marked, formentlig var en kopi eller malet efter stik. Siwert van der Meulen er altså blot een blandt flere, der har dyrket dette speciale. Samarbejdet med van der Laan indskrænker sig heller ikke til det her gengivne kobberstik. I Søfartsmuseet i Amsterdam findes et betydeligt mere gennemarbejdet stik,¹¹ som gengiver selve hvalfangstens spændende øjeblik, mens et par isbjørne på en flage i nederste højre hjørne er uforstyrrede tilskuere til kampen mellem den indkredsede hval og fangstbådene. At det dog drejer sig om samme kampagne synes at fremgå af skibet, som vender agterstævnen mod beskueren. Spejlet synes på begge skibe at være prydet med en klokke, der måske er en gengivelse af Franekers byvåben. I så fald må hvalfangerne være frisiske. Uanset eventuelle slægtskabsforbindelser mellem de forskellige fremstillinger er der dog ingen tvivl om, at det er det her gengivne kobberstik, der er forlæget for tallerkenens dekoration. Stikket er ret summarisk, mere illustration end selvstændigt kunstværk og med færre ambitioner end det før-

J. van der Meulen delin. A. Vander Laan fecit.
 Den Ijs Beer aan gevallen, en met Lanzen Der Eys Bär wird angefallen und mit
 dood gemaakt. speeren gedoot.
 The Ice bear taken and kill'd with pikes

Hollandske hvalfangere dræber en isbjørn med deres lanser.
 Stik af A. van der Laan efter S. van der Meulen o. 1730. –
 Handels- og Søfartsmuseet.

Whalers killing a polar bear. Dutch etching, ab. 1730.

nævnte større og udførligere stik. Men netop stikkets enkelthed har gjort det velegnet til forlæg for en fajancemaler i 1700-årene.

På udstillingen „Meesterwerken uit Delft“¹² som afholdtes i Prinsenhof-museet i Delft i 1962 var udstillet tolv tallerkener, som hver gengav en scene af hollandsk fangstvirksomhed i arktiske farvande. Hver tallerken er (ligesom kobberstikket) forsynet med en forklarende kort indskrift, begyndende med at den grønlandske flåde stikker i søen og sejler ind i isen. Derefter følger syv scener af jagt på hval, harpunerer osv. De to sidste viser flådens hjemkomst samt trankogning. Ind imellem findes som nummer 10: „Den ijsbeer gedoot“. Serien til-

hører Prinsenhof-samlingerne og var atter udstillet på museets jagt-udstilling i 1964.¹³

Serien er ikke enestående. Nærbeslægtet er en serie med emne fra sildefiskeriet, „de haringvangst“, som ligeledes bygger på Pieter Schenks værk. Af bibelske serier findes Kristi liv gengivet efter stik af Hendrik Goltzius, mens den fortabte søns historie ikke har kunnet række til mere end seks tallerkener. Andre emner er årets tolv måneder, landskabelige og topografiske billeder samt tobakshandelen. Vor tallerken¹⁴ er signeret med mærket for fabrikken „De porceleyne bijl“, som virkede fra 1657 til 1803. Som navnet siger, er mærket: øksen, og det var dette mærke, som indehaveren Justus Brouwer i 1764 lod indregistrere hos magistraten i Delft;¹⁵ men det synes dog, som mærket da længe havde været i anvendelse. Tallerkenen med den forholdsvis lyse blå farve må henføres til tiden omkring 1775, hvor netop dette værksted har præsteret en række udmærkede ting.¹⁶ Det synes, som Brouwers værksted i flere tilfælde har været søgt ved bestillingsarbejder med maritime motiver. Eksemplarer fra 1750'erne findes i flere museer.

Serietallerkenerne adskiller sig fra de fleste andre nederlandske fajancetallerkener ved, at der ingen randbort findes, og at motivet har fået lov at brede sig ud over både spejl og kant, vel for at opnå så stor en billedflade som muligt, hvad nok kunne være nødvendigt, når et billede med mange enkeltheder skulle presses indenfor tallerkenens cirkel. Hvorledes dette kunne gøres på en kunstnerisk forsvarlig måde, er isbjørnetallerkenen et godt eksempel på. Fajancemaleren har i og for sig ikke ændret kompositionen fra kobberstikket, men har tilladt sig nogle udeladelser. Skibet med klokken i agterspejlet er helt udeladt, båden til højre ligeså, og bjørnejægerens antal er reduceret fra otte til fire. Isbjørnen er derved kommet til at syne af mere, og der er faktisk mere liv og kraft i det enkle omrids end i stikkets mange skraveringer. Fajancemaleren har valgt at give klare omrids af bjørn, folk, skibe og isbjerger og derefter at give dybde i billedet med en lysere og en mørkere tone, som effektivt lader den hvide bjørn tegne sig mod isflagens mørke overflade, mens en skygge

Tallerken fremstillet i „De porceleyne bijl“ i Delft ca. 1775, med forenklet gengivelse af van der Laans stik. – Koldinghusmuseet.

Plate made in Delft ab. 1775, with copy of the etching.

falder over den del af bjørnens hoved, der ses mod den lyse himmel. Opadtil afbalanceres kompositionen af skyformationerne i lysere og mørkere toner. Hele sceneriet står uden overflødige detaillier klart og levende tegnet indenfor tallerkenens cirkel. En tallerken som denne, og det gælder hele serien, har ikke 1600-årenes i visse værker meget omhyggeligt gennemarbejdede enkeltheder, og slægtskabet fornægtes ikke med flisens folkekunst; men den har den kække og lidt summariske effekt i penselføringen, som altid er en styrke hos en fajancemaler. Tallerkenens hårdt trængte hvide bjørn, som ikke er uden fortilfælde i den keramiske kunst, og som siden har fået adskillige efterfølgere, er i sin tunge gratie gengivet med den respekt man skylder det sjældne, fremmede og farlige.

Tallerkenserien vidner smukt om hollandsk foretagsomhed på de store have og tillige om evne og sans for at pryde det hjemlige in-

terior. Indenfor en cirkel med kun 25 cm i diameter demonstreres på en fornøjelig måde både søhistorie og kunsthåndværk.

NOTER

- ¹ Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, Årbog 1964, 145.
- ² Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum Amsterdam, jaarverslag 1954-55, 23.
- ³ *A. L. den Blaauwen*: Ceramiek met chinoiserieën naar prenten van Petrus Schenk Jr.; Bulletin van het Rijksmuseum XII, 35-49 (1964).
- ⁴ *F. G. Waller*: Biogr. Woordenboek van Nord Nederlandsche Graveurs, bewerkt door W. R. Juynboll, 189 (den Haag 1938).
- ⁵ sst. 222.
- ⁶ *J. Meyer*: Vis. Vincitur. Arte; Altonaer Museum, Jahrbuch III, 149-58 (1965).
- ⁷ Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum Amsterdam, jaarverslag 1946-47, planche ved side 31.
- ⁸ *W. Voorbeijtel Cannenburg*: Het Scheepvaart Museum te Amsterdam, pl. 10, p. 27 (Leiden 1947).
- ⁹ Bulletin van het Rijksmuseum X, 44 (1962).
- ¹⁰ The Connoisseur nov. 1964, 193.
- ¹¹ *Jan Romein*: De lage Landen, 316-17 (Utrecht 1934).
- ¹² Meesterwerken uit Delft, nr. 135 p. 62 (Delft 1962).
- ¹³ De Jacht, nr. 128, p. 49 (Delft 1964).
- ¹⁴ *Sigv. Skov*: Søfart, 21-24 (Kolding 1966).
- ¹⁵ *C. H. de Jonge*: Delfts Aardewerk, 279 (den Haag 1965).
- ¹⁶ sst. 279 ff. *H. P. Fourest*: Les faiïences de Delft, 71 (Paris 1957).

A DELFT PLATE AND A POLAR BEAR

Summary

An earthenware plate made at "de porceleyne bijl" in Delft about 1775, and now in the museum of Koldinghus Castle, is compared with a copperplate engraving by A. van der Laan in the Maritime Museum at Kronborg. The plate, which is the tenth of a set of twelve, shows—like the series of engravings which provided the originals—Dutch hunters in Arctic waters. Its motif shows, in somewhat simplified form, the polar bear hunt of the engraving.